

הלכות השכמת הבוקר בג

כל שלא יוכלו עיניו לראות למטה בסמוך להגליו¹⁰⁰ וצריך מחמת זה לילך בנחת שלא יכשל בהליכתו ומ"מ לא יבוקף קומתו או ראשו יותר מדאי¹⁰¹ אלא במידה בינונית כברי שיראה את הבא כנגדו בפניו (כלי שזקוף עיניו למעלה יותר מדאי):

ז ומדת הסידור¹⁰² שלא לילך ד' אמות בגלוי הראש¹⁰³ גם בימוהם שרוב העם היו רגילים לילך לפעמים הרבה בגלוי הראש¹⁰⁴ מפני ההום בימים ההם ועכשו בזמן הזה שכולם דרכם לבסות ראשם לעולם אסור לילך או אפילו לישב בגלוי הראש¹⁰⁵ משום צניעות שהרי זה כמגלה בשרו המכוסה¹⁰⁶ וגם הקטנים נכון לבסות ראשם¹⁰⁷.

וכל שכן במדינות אלו¹⁰⁸ שהנכרים נהגו לגלות ראשם וישראלים קדושים נזהרים בזה משום צניעות א"כ ההולך או אפילו היושב בגלוי הראש כמו הנכרי הרי זה עובר בלאו דובחוקותיהם לא תלכו¹⁰⁹.

אך אם משים ידו על ראשו לבסותו די בכך להיכר רק שלא יזכיר שם שמום כמו שתבאר בסיומן צ"א¹¹⁰:

ג הנהגת בית הכסא וכו' י"א סעיפים:

א וגם כשיכנס לבית הכסא יהא צנוע¹¹¹ ולא יגלה בשרו אלא כמה שצריך ובעת הצורך ולא קודם לכן אפילו רגע ולכן לא יגלה עצמו עד שישב¹¹² ולא יגלה מלאהוריו¹¹³ כי אם טפה ומלפניו טפחיים משום קילוח מי רגלים הניתו למרחוק¹¹⁴ ויש גורסים בהפך¹¹⁵ ובאשה מלפניה ולא כלום¹¹⁶ ומלאחריה טפח¹¹⁷ או טפחיים לפי חילוף הגרסאות¹¹⁸ ולענין מעשה יש לצמצם כל מה שאפשר¹¹⁹:

ב ולא יכנסו שני אנשים יחד¹²⁰ אלא ישב יחיד ויסגור הדלת בעדו שלא יכנס אחר לשם ואם נכנס פתח לישב יחיד ויניח אחר ידו על ראשו דרך חלון¹²¹ אך לא יספר עמו שאין מספרים בבית הכסא¹²² משום צניעות ולכן אם אי אפשר לסגור הדלת¹²³ ואיש אחר רוצה ליכנס ינחרו זה לזה ולא ידברו רק הנשים כשהולכות לבית הכסא הקבוע לרבים¹²⁴ כמו בית הכסא שבשרדה בימוהם או בהצר בית הכנסת במדינות אלו תיקנו חכמים להיות

מח דש"י שבת סב, ב.
מט רמב"ם שם.

נ ס' היראה. ראה הע"ב תשד"ע ע' 63.

נא איהות חיים הלכות תפלה ס' טח (וכל בו ס' יא) בשם הר"ם. רכז משה. שולח רש"ל ס' עב. מ"א ס' צא ס"ק ג. וכו' לקמן ס' צא ס"ג, ובמהר"ק ס"ז כ' שלא לילך אפי' פתח ב"ו אמות ושלא לישב כלל בגלוי ראש במדת הסידור. וראה לקמן ס' נו ס"ב.

נב גמרא קידושין שם. ובשבת קיד, ב.
נג כ"ט בגמרא קידושין ושבת שם וקט, ב. וע' פס"ד צ"צ ס' ב סק"ח.

נד הרב רבינו יונה בס' היראה.

נה רמב"ם שם הל' ובמורה נבוכים ח"ג פ"ב. וראה הקרי הלכות ח"ה ה, א.

נו מ"א ס"ק ג.

נז ס"ז ס' ה סק"ג.

נח ויקרא יד, ג.

נט סעף גרד.

סיומן ג

א מכות סב, א. רמב"ם הל' דעות פ"ה הל' טור. וכו' במהר"ק ס"ב. סידור (הנהגות בית הכסא).

ב ברייתא ברכות טו, א.

ג גמרא שם סב, ב. וכו' במהר"ק ס"ז. סידור (הנהגות בית הכסא. ולא הביא שם דיעה דב').

ד רש"י שם.

ה טור. ואחות חיים (בפתח אות ה). והרב רבינו יונה בספר היראה.

ו גמרא שם סב, ב.

ז גמרא שם. רבינו יונה שם.

ח ראה הע"ב תשד"ע ע' 64.

ט ראה ב"ה.

י משנה פ"ק דתמיד (ב, א). אור זרוע ח"א ס' קלז. וכו' א. סעף ב. וכו' במהר"ק ס"ב.

יא ברכות טו, א. מ"א ס"ק א.

יב ד' אפי' ור' אפי' שם. רמב"ם שם הלכה ב. אור דרוש שם. לבוש סעף ב.

יג תמורה שם בגמרא דתמיד (ב, ב).

יד סנהדרין יט, א. מ"א ס"ק ב.

הלכות השכמת הבוקר ג

נכנסות שתיים יחד או אפילו יותר ולהיות מספרות זו עם זו שם כדי שישמע קולן מבהיר ולא יכנס איש לשם ויתייחד עמהן:

ג וכשנפנה במקום מגולה כמו בשרה צריך להתרחק¹⁰ עד שלא יוכל חבירו לראות את פירועו מה שמגלה מבשרו מלפניו או מלאחריו וא"צ להתרחק יותר עד שלא יראנו אלא אע"פ שרואהו מרחוק אין בכך כלום ואחורי הגדר נפנה מיד וכן בחצר אחורי כותל הבית¹¹ ואע"פ שחבירו שומע קול עימושו שלמטה¹² אין בכך כלום שבהשמעת קול עימושו שלמטה אין בו איסור כלל משום צניעות (אלא שהיא הרפה ובושה לרוב בני אדם ומי שאינו מקפיד אינו מקפיד וכן בימי חכמי התלמוד [עיי' ס' ק"ג] ובתרומת הדרשן סימן ט"ז) לא היו מקפידין על זה):

ד ובכל הלכות צניעות של בית הכסא צריך ליהרר בלילה כמו ביום¹³ לכד מרחוק מקום בשרה¹⁴ וכיוצא בה שכלילה א"צ להתרחק כלל ויוכל ליפנות אפילו ברחוב העיר ואם יש שם אור קרן וית' יפנה שם והוא כשאין שם אדם אבל כשיש שם אדם אפילו נכרי¹⁵ אסור ליפנות בפניו כל שהוא בסמך לו עד שיוכל לראותו אפילו אינו יכול לראות את פירועו כי מאחר שרואהו מקרוב אין זו צניעות:

ה וכל זה ליפנות אבל להמיל מים התירו¹⁶ אפילו בפני רבים וכיום משום חשש סכנה שלא יהא עקר¹⁷ ולכן אסור לו לנהוג צניעות ולהמתין¹⁸ אם צריך לכך¹⁹ ומ"מ יש לו להסתלק לצדדים²⁰ ואפי' אשה מבנה הקמן²¹:

ו הנפנה במקום מגולה²² שאין בו מחיצות²³ צריך לכיין פניו לדרום ואחוריו לצפון או להפך אבל לא יפנה באחוריו למערב ולא למזרח²⁴ מפני כבוד השכינה²⁵ שהשכינה במערב²⁶ ופני השכינה למזרח²⁷ ולכן נקרא מזרח קדם ומערב אחור כמ"ש²⁸ אחור וקדם צרתני ודרום נקרא ימין ותימן ואם נפנה ואחוריו לקרן מערבית דרומית או צפונית או לקרן מזרחית דרומית או צפונית אם משוכה כלפי צפון או דרום ויתר מכלפי מזרח או מערב מותר²⁹ ואם לאו אסור.

ובמקום שאפשר טוב ליהרר שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון³⁰ ולא להפך כדי שלא ליפנות נגד ירושלים והמקדש ברוב מדינות אלו שהן משוכות ונטיית לצפון ירושלים יותר מלמערב³¹ וכל שכן במדינות המכוונות לצפון ירושלים ממש³²:

טו ברכות סב, א. מור ושול"ע סעף ה. וכו"ה במהרה"ק סי'. סידור סי"ב.

טז עילת תמיד ס"ק (י) [ח]. כבוד שור ברכות שם.

זו מ"ז ס"ק ג.

זי סעף ב.

יט ברייתא ברכות שם. וכו"ה במהרה"ק סי"ח.

כ גמרא שם.

לא בה"ג ה' ברכות פ"ט. לגוש סעף ה. מ"ז ס"ק ה.

כא ע"ז דף מז, ב ברש"י. מ"א ס"ק יב.

לב ב"ב כה, א. וראה גם לקמן סי' צד ס"ג.

כב במורות דף מז, ב. וכו"ה במהרה"ק סי"ח. סידור (הנהגות בית הכסא).

לג תוס' שם ר"ה רוח מערבית.

כג אצ"ל "ושלא", כולקמן סי"א.

לד תהלים קל"ג, ה.

כד רש"י תוס' שם.

לה ברכות סא, ב.

כה מ"א ס"ק יב.

לו דש"י ברכות סא, ב. ע"י בכור שור. מ"א ס"ק ו [בשם הובל הקדש]. וכו"ה בסידור (הנהגות בית הכסא. ולא רק במקום שאפשר טוב ליהרר).

כז מ"א ס"ק יב.

לז כולקמן סי' צד ס"ב.

כז מ"א ס"ק יב.

לח א"י דבה ס"ק ג [בשם תולת צנין]. וראה לקמן סי' צד שם.

כז וכו"ה בסידור שם. וראה מהדרין קד, ב.

לח א"י דבה ס"ק ג [בשם תולת צנין]. וראה לקמן סי' צד שם.

כז וכו"ה בסידור שם. וכו"ה במהרה"ק סי"ט (עיי"ש העוסק).

הלכות השכמת הבוקר ג

ז וכל זה במקום מגולה⁹⁷ אבל במקום שיש בו מחיצות⁹⁸ ואפילו אין שם רק מחיצה אחת במערב⁹⁹ יושב בצד המחיצה כסמוך לה¹⁰⁰ ונפנה ואחוריו למערב¹⁰¹ כלפי המחיצה ואם היא במזרח יושב בצדה ואחוריו למזרח ועל כן אין להקפיד כלל בבתי כנסת¹⁰² הכנויים בבתיים¹⁰³ או בחצרות¹⁰⁴ ואפילו אין מחיצה¹⁰⁵ אחרת חוץ לבית הכסא רק כותל בית הכסא עצמו נדון משום מחיצה.

ויש אוימים¹⁰⁶ שאין שום מחיצה מועלת לזה וטוב להויש לדבריהם לכתחלה במקום שאפשר שלא לבנות בית הכסא תחילה לפנות שם למערב או למזרח אלא לצפון.

ובכל זה לפנות אבל להטיל מים מותר בכל ענין¹⁰⁷ אפילו למערב ומזרח במקום מגולה:

ח לא ישב ויפנה במהרה¹⁰⁸ ובהזקק¹⁰⁹ לפי שנפתח הנקב בחוקה וניתקן שיני הכרכשתא ויוצאת וכן מטעם זה לא יאנוס לרחוק את עצמו יותר מדאי¹¹⁰.

וכן כשמקנה לא יקנה בחתיכת חרס¹¹¹ שאינה חלקה¹¹² וכיוצא בזה פן ניתק¹¹³ או ינקב הכרכשתא ומטעם זה התירו למלטל בשבת צרורות¹¹⁴ שהם אבנים דקים וחלקים לקנה בהם אע"פ שהם מוקצים גם אם יש לפניו חתיכת חרס שאינה מוקצה והתירו להכניס לבית הכסא אבנים דקים הרבה¹¹⁵ עד כמלא היד לקנה בהן כזה אחר זה עד שיצא האחרון נקי ושוב אסור לקנה בהם יותר בשבת וכן בחול א"צ לקנה יותר כי זהו סימן שאין עוד ממשות ציאה בפי הטבעת במקום שיכולה להיות נראית כשהוא יושב מאחר שהוא מקנה עצמו ג"כ בעודו יושב והקנינה יצא נקי¹¹⁶ אך מדת חסידות לרחוץ פי הטבעת במים¹¹⁷.

ט ומי שאינו איסטנים ומקנה באצבעותיו ממש לא יקנה ביד ימין¹¹⁸ אלא כשמאל מפני שבאצבעות ימינו קישר תפילין על שמאלו וטוב ליהדר מלקנה באצבע אמצעית¹¹⁹ מפני שכושר עליה הרצועה¹²⁰ ואיטר שזמניה תפילין על ימין וקושרן עליה בשמאל של כל אדם יקנה בימין של כל אדם¹²¹ וכל זה לקנה¹²² אבל לשפשף נצוצות¹²³ של מי גרלים מותר גם בימין וכן להרוג כנה¹²⁴:

97 גמרא שם פב, א (ופרש"י). ודלקמן סי' שוב. וכ"ה בסידור (הנהגות בית הכסא).

98 שם פג, א.

99 ראה בזה לקמן סי' עו ס"ג.

100 סידור הארז"י. וכ"ה במהר"ק סב"ה. סידור (הנהגות בית הכסא).

101 ברכות סב, א. וכ"ה בסידור (הנהגות בית הכסא). וראה גם במהר"ק סי' טו. לקמן סי' נט. ועי' לוח הפנים לקציע' סי' ד. שער הבלל פ"א סק"ה. נמוקי אורח סי' ג. סק"ב. כיוו השלחן סי' ד. סק"ז. ספקי המדור סי' יג. הערות שבמ"ק קצו"ש. מאסף לכל הנהגות סי' ג. מקב"ד. לקושי נהר"ח סדר הנהגת בתי"ב. ציץ אליעזר ח"ז סי' ב.

102 ש"ג"ה מסכת חולין בסופו (הובא במ"א ס"ק ח). וכ"ה במהר"ק סמ"ג, ובסידור שם.

103 סלוקמן סי' כו ס"א.

104 סי' ט"א ס"ק ח. ט"ז ס"ק נ. וכ"ה במהר"ק סי' ה.

105 אליה דבה ס"ק ח.

106 ב"י סי' טג.

107 אליה רבה שם.

108 ירושלמי פ"ט דברכות ה"ד. וכ"ה בסידור שם. מ. מור.

109 ב"י. לבוש ס"ה. מ"א ס"ק ה. וכ"ה במהר"ק ס"ח.

110 ט"ז ס"ק ג.

111 ראה מ"א שם.

112 רא"ש פ"ט דברכות סי' כח.

113 מור.

114 מ"א שם.

115 כ"ז מרא"ש שם.

116 ב"י בשם רמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ז ח"ט). במהר"ק ובסידור (הנהגות בית הכסא) לא הביא דיעה זו להחמיר.

117 מט' ב"י בשם הרמב"ם. רמ"א סק"ה. ו"ה במהר"ק ס"ג.

118 שבת פג, א. וכ"ה במהר"ק סי"ג. סידור (הנהגות בית הכסא).

119 רש"י שם.

120 נגמרא שם. מור וש"ע סק"ה ט.

121 שבת פא, ב. וכ"ה במהר"ק סמ"ג. לקמן סי' שוב ס"ח.

122 שם פב, א. (וברש"י ר"ה באונגו כ"לם).

123 רש"י שם פא, ב. ר"ה משום סכנה.

הלכות השכמת הבוקר ג

י הממיל מים מעומד¹⁰ ואם לא יגביה האמה יפלו נצוצות מי רגלים הרבה על רגליו מותר לו לסייע בכצים מלמטה להגביהו¹¹ ואם נפלו על רגליו צריך לשפשפם בידיו מיד¹² ולא ילך כך בין הבריות אבל לא יאחו כאמה להגביהו שכל האוחז כאמה כאלו מביא מכול לעולם¹³ פן יתחמם ויוציא זרע לבטלה¹⁴ אם לא שאוחז מעטרה ולמטה¹⁵ לצד הארץ¹⁶ ששם אינו מביא לירי חימום או שאוחז במטלית עבה¹⁷ שאינה מהממת¹⁸.

ומי שהוא נשוי ואשתו עמו בעיר¹⁹ והיא טהורה מן הדין מותר לו לאחוז גם מעטרה ולמעלה²⁰ כי מאחר שיש לו פת בסלוי²¹ אינו בא לירי הרהור וחימום אך מדת חסדות להחמיר²² וגם מן הדין לא התירו לנשוי²³ לאחוז אלא להשתין כדי שלא יפלו נצוצות על רגליו אבל לא להתחבך אם לא במטלית עבה שאינה מהממת כלל²⁴:

י"א המשחה את נקביו²⁵ בין גדולים בין קטנים²⁶ עובר מדברי סופרים²⁷ משום אל תשקצו את פשותיכם²⁸ אך לא העמידו חכמים בריחה במקום כבוד הבריות²⁹ כגון עד שימצא מקום צנוע וכן במקום הפסק בתפלה³⁰ ואפילו בברכות קריאת שמע כמו שיתבאר בהלכות קריאת שמע ותפלה³¹.

ויש אומרים³² שבקטנים אין בהם משום כל תשקצו אלא שאסרו משום סכנה³³ וגם שלא יהא עקר³⁴.

וכל שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור הילוך פרסה³⁵ אין בו משום כל תשקצו ולא משום סכנה בין בקטנים בין בגדולים לדברי הכל.

ויש אומרים³⁶ שאפילו אינו יכול להעמיד עצמו פחות הרבה מכשעור הילוך פרסה אין בו משום כל תשקצו כל זמן שאינו נצרך ומתאוה הרבה (בענין שאילו לא היה מעמיד עצמו בכח ומגביהו כח המחזיק על כח הרוחה היה כח הרוחה גובר מאילו על כח המחזיק ועושה צרכיו בלי שום סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו כלל אפילו מעט מזעיר אבל אם כח הרוחה לא היה גובר כל כך על כח המחזיק בלי סיוע דוחק שידחוק האדם עצמו מעט נמצא כשמעמיד על עצמו ומונע מלדחוק אינו נקרא משהה נקביו כי אינו אלא שב ואל תעשה ואין בו משום כל תשקצו):

פב זכות זו, ב. וז"ל במהר"ק סל"ד. סידור (התנוה בית הכסא).
פג רמב"ם פ"ז נוהל מאכלות אמרות ה"א. תרומת הדשן סי' פו.
פד תרומת הדשן שם. רמב"א מות פו, ב.
פה יוקרא יא, ג.
פו תרומת הדשן שם.
פז שולח רשב"א ה"א סי' קלא. ועי' מ"א סי' צב סק"ב.
פח לקמן בהלכות תפלה סי' צב סעיף ב פסק שרק לתפלה לא יפסיק, כשהגיע לאיסור כל תשקצו. ובסידור (התנוה בית הכסא) פסק שאפי' באמצע פסודיו אין להפסיק כשכולו להעמיד עצמו. ועי' קובץ הע"כ תשעו ע' 98.
פט רשב"א. ועי' מ"א סי' צב סק"א.
צ בבביות נד, ב.
צא שם. מ"ז ס"ק ד. ועי' סי' חרדים. וראה גם לעיל ס"ה.
צב ברכות כג, א.
צג ת"א סימן צב סעיף ב. וז"ל בסידור (התנוה בית הכסא). וילקמן סי' צב ס"ב והבאה רק דיעה זו.

סז ברכות ז, א.
סח נדה יג, א. וז"ל במהר"ק סכ"א.
סט יומא ז, א. וז"ל במהר"ק ס"ב, עי"ש המעם.
ע נדה שם.
עא רש"י שבת מט, א. נדה מג, א.
עב נדה יג, א.
עג מור. וראה גם לקמן סי' ד ס"ב.
עד נדה יג, א. שם מג, א.
עה רש"י שם.
עו ת"א ס"ק ד. וז"ל במהר"ק סכ"ב.
עז מסכת כלה רבתי פ"ב. ב"י בשם הרמב"ם פכ"א נוהל אסורי ביאה הכ"ז. שיעו שם מעוף ד.
עח מ"ז ס"ק יג.
עט מ"ב בשם הרב רבינו יונה בספר היראה.
פ תרומת פכ"א נוהל אסורי ביאה הכ"ז. שיעו סי' ג סעיף פו.
פא נדה יג, א. שיע' י"ד סי' קפס ג. מ"א ס"ק מו. פרי מגדים.